

Ženska gibanja in feministična znanost v ZRN

UVOD

Mednarodna in domača, z različnimi poudarki vodena, debata o pomenu "kategorije spol" ni vedno pomembnejša le v politični praksi, temveč tudi v zvezi z znanstvenim raziskovanjem in oblikovanjem teorije. V tem prispevku bi rada predstavila nekatere razvojne smernice in oporišča, ki so značilna za silnično polje "žensko gibanje" in "feministično usmerjena/ navdihovana znanost" v Zvezni republiki Nemčiji.¹ Pri tem mi gre za različne izvore "ženskega gibanja", za potrebe in interese, ki so tudi del feminističnega oblikovanja teorije. Lotevam se pomembnih miselnih modelov in sprašujem, kakšen spoznavno-političen pomen imajo.

Kot pri vsakem "zgodovinopisju" gre le za poskus približevanja doživetju in delujoči resničnosti. Zato sem se v naslovu nalašč odločila za množinsko obliko: če bi govorila o ženskem gibanju, bi ponovno kleščila tam, kjer se je ženskam vendarle uspelo otresti okovov predstav o ženskosti, ki njihove lastne izkušnje utišajo, njihovo kompleksno življenjsko realnost pa naredijo nevidno. Temeljna izkušnja razlike – morda najbolj temeljna nasploh: mene ni, nimam imena.

¹ *Moje izkušnje in vednostno obzorje temeljijo na družbeni stvarnosti stare in nove Zvezne republike, o življenjskih izkušnjah in spoznavnih procesih žensk v bivši NDR se upam izrekati le zelo pogojno.*

“ŽENSKO GIBANJE” – PRIBLIŽEVANJA NEKEMU FENOMENU

Kaj si pod tem predstavljamo? Skupek ljudi, teles, glav – v gibanju: miselno, prostorsko, v političnem, gospodarskem, kulturnem smislu. Kot zaznavanje teles na cestah in trgih, v gibanju, lepo razvrščenih v vrste, sestrsko z roko pod roko, ali pa kot stopanje po ulicah v razpuščenih gručah, marsikdaj preoblečenih, stiliziranih v podobe, kot jim jih je omislil patriarhalni simbolični red – v podobe strahu ali občudovanja, idealiziranja ali ukrotitve. Včasih kriče (če nas je veliko, smo pogumne in glasne), včasih pojoč (zelo predrzne pesmi, pa lepe, da ti solze v oči navrejo), včasih smeje. “Popljuvajmo Hegla” – tu čutimo bes, ki izvira iz žalitev in zaničevanja. “Vas moških ne potrebujemo več, zdaj imamo sebe!”

Ta pogum, ta osupljiva evforija, ki se zna prehitro obrniti v dvom, razočaranje, kajti tako enostavno pa spet ni.

Biti v družbi, nenadoma se znajti v družbi, se spet najti! Imeti občinstvo, producirati občinstvo. Spet oživiti tradicije, o katerih sploh ničesar ne slutimo. Upor proti lakoti, dajte nam kruha...

Spektakularne akcije, ki so medijsko učinkovite, in katerih umanjkanje imamo vedno znova za znak “smrti ženskega gibanja”, za “umik iz politične javnosti”. Paradižnike v politične kompanjone iz lastnih vrst, v kečap pomočene tampone v sodnike in sex-shope... “Me smo ženske, veliko nas je, dost nam je vsega!!! Uf!!!”

“Žensko gibanje” pomeni *prostor*, kraj/prostor znotraj družbene “celote”, ki omogoča in izziva diskurz žensk o njihovem bivanju, željah, bolečinah, izkušnjah in mislih. Prostor, v katerem same razvijajo moč definicije. “Žensko gibanje” pa je tudi *čas*, ki so si ga ženske dale in vzele, da bi si pač ta prostor vedno znova producirale, napolnjevale z življenjem in se brigale za svoje interese in predstave. Namesto da bi upravičevale svojo existenco s “službo drugim”, se ženske zanimajo izrecno ena za drugo in – zase.

“Žensko gibanje” je tudi dinamika, *gonilna sila*, ki podžiga občutke in misli, jih žene naprej, žene do konca, ki družbeno “celoto” – in posamezne ženske – spodbuja, premika.

“Žensko gibanje” je potemtakem kraj, čas in sila v družbi in zgodovini.

Kaj pa feminizem?

Feminizem je “drugi pogled”, nož, ki ostri naše zaznavanje in mišljenje (in podoba noža kaže na to boleče početje), kritika, ki je uperjena v obstoječe – splošno in posebno, zunanje in notranje – in normativna sila, ki postavlja nove vrednote: dostojanstvo vseh, tudi žensk. Od tod izhaja vse drugo.

Pri določanju razmerja med “ženskim gibanjem” in “feminizmom” lahko prvega opišemo kot “socialno gibanje”, ki se ujema z mišljenjem “feminizma”. Vsekakor tudi tu velja kot tolikokrat: oboje je tesno povezano, pogosto se uporablja kot sinonim, prehaja iz enega v drugo in izhaja eno iz drugega, nikoli pa se ne zlijeta. Morda bi še najlažje določili razliko med ženskim gibanjem in feminizmom takole: “Gibanje” označuje dimenzijo (tudi telesne, tudi energetske) *izkušnje*, teoretična in politična perspektiva “feminizem” pa strukturira polje zaznavanja, zanimanje za *spoznanje* in možnost le-tega. Vsebinsko nismo s tem povedali še nič konkretnega o izhodiščih, metodah in ciljih ženskega gibanja ali feminizma. Konkretnajša bom v naslednjem poglavju, v katerem na kratko skiciram zgodovino “ženskega gibanja” v ZRN.

“Privatno je politično” – je pomenilo za ženske v Socialistični nemški študentski zvezi ob koncu šestdesetih let: želja po spremembi družbenih razmer (tja do svobode in samoodločanja) naj se več ne ustavlja pred spalnico tovarišev in kolegov.

Da je tudi na levisi (v študentskem gibanju in delavskih organizacijah) vladal seksizem in zaničevanje žensk, so tematizirale ženske – kdo pa drug: hotele so sodelovati v boju proti prevladi in zatiranju, same so se s tem soočale vsak dan “v lastnih vrstah”. Če so bile “prijateljice”, “žene”, “matere”, so skrbele za delo doma, vzgojo otrok in psihično reprodukcijo moških. Za politična zborovanja, akcije, teoretična razpravljanja jim je pogosto zmanjkalo časa in moči.

Če so se kot posameznice poskušale na politični sceni, so se soočale z vsemi oblikami odkrite in prikrite diskriminacije; morda najhuje: moški jih enostavno niso poslušali.

Prve ženske skupine so nastale zato, da bi jim končno nekdo prisluhnil in da bi tudi na levisi prevladujoče strukture odnosov in komuniciranja razkrinkale kot vladajoče strukture. Kako je odleglo ob spoznanju, da ni – morda vendarle po lastni krivdi – usoda posameznika, da gre za družben problem! Položaj žensk je bilo treba vključiti v politično analizo, vsakodnevni seksizem pa nič več odpravljati kot nepomemben ženski očitek moškimi.

Vzporedno s tem – izhajajoč iz boja za reformo čl. 218, ki je kaznoval splav – so se ženske začele napadalno (in spektakularno!) bojevati za samoodločanje o lastnem telesu. Boj okrog čl. 218 je postal kristalizacijska točka “novega ženskega gibanja” – ženske iz vseh krogov/slojev/razredov so postale pozorne, spoznale so, da gre za njihove interese, sodelovale so.

S tem sta označeni dve glavni smeri, ki sta se zilili v nastanek tega novega gibanja – gibanja, do katerega so končno čutile pripadnost ženske, ki so prišle z najrazličnejših življenjskih področij in ki so se, vsem razlikam navkljub, solidarizirale z drugimi ženskami.

Nakazan je prvi osrednji konflikt: Ali naj ženske skušajo v "mešanih" organizacijah, ki si običajno za cilj zastavljajo "družbeni napredek", uresničevati svoje interese *skupaj z moškimi*, in tako rekoč obogatijo *njihovo* politično platformo za tako imenovano "žensko stališče"? Ali pa je vodila pot le prek avtonomnih ženskih organizacij, neodvisno od vseh takratnih strank in grupacij? Med tema dvema poloma se je gibala razprava.

Kasneje se je poudarek v tej diskusiji premaknil: Naj se ženske odpravijo na "dolgi pohod skozi inštitucije" (država, politika, znanost) ali naj zastavijo samostojne ženske projekte, naj ustvarijo "lasten ženski svet"? Ženske skupine v levih strankah, organizacijah in grupacijah so še vedno videle svojo vlogo v konkretni mešani organizaciji in skušale prepričati tovariše/kolege o pomembnosti "ženskega vprašanja". Vodene so bile diskusije o gospodarskem pomenu ženskega dela/gospodinjanskega dela in o delitvi dela po spolih kot temelju sexističnih vladajočih struktur – kar so tovariši samo *izjemoma* priznali, da so končno spet lahko prešli na "redni dnevni red"!

V ženskih centrih in projektih pa so se gibale *tiste* ženske, ki niso (več) hotele imeti opravka z mešanimi organizacijami in so se "avtonomno" združevale v skupine. Spekter je obsegal "Skupino za reformo čl. 218", ženske skupine, ki so kritično razpravljale o ginekologiji (in se npr. same preiskovale, da bi spet spoznale lastno telo), debatne skupine, kjer so se ženske pogovarjale o konkretni življenjski situaciji, izkušnjah in težavah, in kjer so poskušale odkriti drugačno samozavest. Nekatere ženske so študirale, te so razmišljale o svojem položaju na univerzi in si s teoretičnim delom in/ali z raziskovanjem zgodovine prizadevale odkriti *ženske* in jih napraviti vidne – skušale so *napisati novo zgodovino*. Nekatere zaposlene ženske je pot zanesla v skupine zaradi seksizma na delovnem mestu, iskanja in izgube službe, zaradi večkratne obremenitve kot zaposlene matere. In bile so tudi – moteče za našete grupacije, tuptam pa tudi izrecno organizirane kot samostojna skupina – ženske, ki najbolj neposredno ljubijo ženske: lezbijke.

V katero koli skupino so že sodile – zanje so bili ženski prostori (centri, knjigarne, diskoteke, kavarne ali gostilne) še veliko bolj življenjsko pomembni kot za vse druge.

Ta primerjava – ženske v mešanih organizacijah/ženske v "avtonomnih ženskih prostorih" – pa vendarle ostaja nekako umišljena: vedno so bile ženske, ki so čutile pripadnost *obema* stranema, ki so bile zdaj tu, zdaj tam – ali se vsaj niso omejevale od druge strani. Nenazadnje so se kar naprej povezovalе v akcijah, in to vsem razlikam navkljub. Pa vendar: vprašanje, do katere strani čutijo posameznice *v prvi vrsti* pripadnost – ali so razglasile vladajoči red med spoloma ali kapitalizem za

glavnega sovražnika – je kar naprej peljalo v ostre spore in cepitve. Podobni boji so se vneli tudi zaradi drugih polarizacij: “politika proti kulturi” ali “politika proti duhovnosti”, “pozicije moči proti gibanju v bazi”, “enakost spolov proti razlikam med spoloma”, “lezbični način življenja proti heteroseksualnosti”, če omenim le nekatere najpomembnejše.

Lahko bi slišali veliko zgodb – o različnih “generacijah” žensko naravnanih žensk in njihovih burnih osebnih in političnih poteh; o tekmovanju, uspelem sodelovanju, o medsebojni obogatitvi in strašnih kregih, o prijateljstvih, sli, strasteh, ljubezni, o žalitvah in neuspehu; o dogmatskih in nedogmatskih poskusih, kako izraziti lastno resničnost, lastno eksistenco.

Danes so “ženske scene” v dobršni meri zdiferencirane. (Tudi “delitev dela” je način, kako se lotevati razlik, v katerih se morda skrivajo premnogi konflikti!) Nepreglednost in negotovost lahko spričo takšne “pokrajine” občutimo tudi kot bogastvo: bogastvo raznolike realnosti žensk, mnogostranskih poskusov, kako vplivati na svoje življenjske razmere, kako si odpirati nove prostore in nova obzorja.

V konkretnih zgodovinskih situacijah (denimo spričo strašne realnosti vojn), ko se ženske združujejo, da bi javno izrazile vprašanja, ideje in prepričanja, ogorčenje in bes, pa se ta mnogostranskost pogosto izkaže za problematično. Postavljajo se namreč temeljna vprašanja kot: Ali res obstaja skupen interes, ali obstaja možnost skupne politične akcije?

Interes za resnično ukvarjanje s problemom ni vedno dovolj močan, da bi res prisluhnili, da bi resno jemali vedno bolj vidne razlike in da bi tako dolgo razmišljali, da bi se pokazale skupne poti. Če pa se to posreči, se ta mnogostranskost po mojih izkušnjah res izkaže za potencial, ki presega dozdajšnje meje mišljenja in ravnanja.

FEMINISTIČNO OBLIKOVANJE TEORIJE V KONTEKSTU ŽENSKEGA GIBANJA

V nadaljevanju bom za razumevanje kompliciranega razmerja med feminističnim oblikovanjem teorije in “gibanjem” predstavila nekatera temeljna razmišljanja, saj si tudi v kontekstu ženskega gibanja pogosto predstavljamo teorijo in prakso ločeni, in ju kot taki postavljamo eno proti drugi.

Teorije pa ne moremo razumeti kot enoumen temeljni pogoj prakse, pa tudi praksa ni enostavna “uporaba” teorije. Oblikovanje teorije je vsekakor neka oblika prakse, medtem ko praksa, ki ne izrecno in zavedno oblikuje teorije, lahko vsebuje tudi neko obliko spoznanja, predstavlja vsaj: kontekst, povezavo z možnim spoznanjem.

Prakso razujem kot dejavno, aktivno ukvarjanje z “okoljem”, ki mu – kot njegov del – pripadam. Dejavno, aktivno pa se z njim lahko ukvarjam tudi tako, da razmišljam, spoznavam, oblikujem pojme, urejam v sisteme, gradim teoretično stavbo, raziskujem ozadje, kritiziram in zavračam.

Prakse si brez teorije ne moremo zamisliti. “Izkušnja” (zaznavanje, doživljanje) kar kliče po *razlagi*: po simbolni, nazorni ali pojmovni “verziji/oznaki, jezikovnem izrazu, strukturiranju, sistematizaciji, kontekstualizaciji, in končno oceni in vrednotenju. “Izkušnja” torej že vsebuje “spoznanje”, ga predvideva in nosi s seboj.

“Teorija” je – četudi kot “ideologija” – vedno tu. In: vsaka “praksa” je – zavedno ali nezavedno, reflektirano ali nereflektirano – ukvarjanje s “teorijo”.

- Dvigniti lasten glas, formulirati zahteve, sklicevati se na dane vrednote v družbi (enakost, pravičnost, demokracija...),
- ne doživljati konkretnega trpljenja kot nekaj, kar je uporabno, temveč kar je povzročeno in zato odpravljivo (čl. 218: kaznivost splava, praksa preprečevanja zanositve, spolne prakse...),
- prepoznavati, da je individualna prizadetost sprepletana s strukturnimi odnosi in procesi (prebivalstvena politika, discipliniranje spolnosti, kontrola ženskega telesa...),

vse to se navezuje na teoretično in priča o uporabi teoretičnih “orodij”, inštrumentarijev.

Feminizem oz. feministična misel ali feministično raziskovanje in znanost pomeni pri tem določeno perspektivo kritike, utopije, pa tudi določeno perspektivo nanovo formulirane norme.

Kritika je orožje. Njen pogoj ne-strinjanje – skoraj vedno izhaja iz bolečine, iz trpljenja/sočutja, iz občutka omejenosti...

Spraševati se o ozadju danega, utemeljiti in kritizirati predpostavke danega, zamišljati si, formulirati, omeniti, zarisati drugačno – in željeno – vse to je sestavni del spreminjajoče se prakse in oblikovanja teorije. Tudi žensko gibanje se torej temu ne more odpovedati in se mu tudi ni.

Pri vseh razpravljanih o vlogi in o praktični, politični koristi feminističnega oblikovanja teorije, kritike in analize – je šlo nenazadnje za različne *oblike* vednosti, različne *oblike* spoznanja.

Če so ženske iz “politične prakse”, projektov, iniciativ “teoretičarkam”, ki so pogosto nastopale tudi z ustreznim intelektualnim habitusom, očitale, da se nasploh ukvarjajo z znanostjo “moških”, ki (kaj ostro formulirano) tako ali tako sodi na “smetišče zgodovine”, če so jim očitale, da konec koncev reproducirajo vladajoče strukture, potem se moramo vprašati

po upravičenem jedru te kritike – četudi s tem tako rekoč ravnamo radikalno. (Geslo: “Odklanjanje teorije”.)

Vprašati se moramo, katera teorija, katere oblike vednosti, kateri jezik in katere oblike interpretacije so sprožile to sovražnost. Katera hierarhija – med teorijo in prakso, med intelektualno avantgardo in “preostankom” sveta – je bila s tem mišljena, četudi je v konkretnem posameznem primeru sploh ni bilo moč zgrabiti.

Kritika je orožje. Tudi v razmerju do sebe, v razmerju do lastnega gibanja. Kritika, s katero so feministične teoretikarke grajale/morale grajati žensko gibanje samo, njene lastne predpogoje in implikacije njenih zahtev in praks, je bolela. Orožje kritike, secirni nož ali skalpel analize pogosto pomeni destrukcijo “celote”. Vsekakor bi lahko pomenilo de-konstrukcijo, podiranje, razstavljanje, odmišljanje “razmer”, plastovito odstranjevanje “usodnosti”, ki bi se jih radi ubranili. Pri tem pa strah – da potem ne bo ostalo nič. Da bomo, razstavljeni v pradelčke, potrepetavali v praznem prostoru, brez začetka, brez konca, brez cilja in brez smisla. Da ne bomo imeli na čem stati. Nobene opore, nič, česar bi se mogli oprijeti. In nobene vezi, nobene notranje povezanosti, ki bi nam dajala občutek, da nismo sami.

Ampak feministično oblikovanje teorije zaobsega – kot je nakazano zgoraj – vedno oboje ali še več: Kot kritika je uperjena v obstoječe razmere, in – kot kritika sebe – potencialno “proti” ženskemu gibanju, ženskam samim.

Kot poskus utemeljitve odkriva strani, ki se pač “držijo” (skoraj?) vsake znanosti/vsakega oblikovanja teorije: deluje normativno, legitimira lastno pozicijo, uveljavlja svoje stališče kot “boljše”, “resničnejše”, “pravilnejše”. S tem, ko se želi sistematično izrekati o resničnosti z določenih vidikov in z določenim interesom (razlaga, poimenovanje), istočasno izključuje druge možne razlage.

Tudi feministično oblikovanje teorije lahko zmanjšuje kompleksnost, lahko tudi razvija moč definicije.

FEMINISTIČNI FUNDAMENTALIZEM?

Poskusila bom označiti elemente feminističnega oblikovanja teorije iz perspektive njene kritike – in sicer kot kritike sebe. Primer: *očitek* fundamentalizma.

Kritiko fundamentalizma ženskega gibanja (pa tudi feminističnega oblikovanja teorije!) lahko povežemo s kritiko esencialističnih predstav, ki menijo, da lahko izhajajo iz “bistvenosti” ženske – ali pa tudi moškega! Sama pripisujem esencializmu bolj filozofsko-teoretično dimenzijo, fundamentalizmu pa prej

² *Denimo v kontekstu feministične duhovnosti, ženskega mirovnega gibanja, "nove materinskosti", pa tudi v kontekstu družbenih utopij v smeri "androginije".*

³ *Tako bi vsekakor mislile, če bi se pomen tega koraka meril z očitnimi ali subtilnimi obrambnimi in razvednotnimi strategijami, ki potem v skladu z izkušnjami (in medtem že na široko raziskane!) zaživijo.*

politično. Takšni elementi so vsebovani v mnogih predstavah realno obstoječega feminizma.

Sem sodi, denimo, kar preveč enostaven vzorec storilec-žrtev, po katerem so ženske prepoznavane izključno kot žrtve moškega nasilja in prevlade, moški pa predvsem kot storilci. Tudi ko je govor o "ženskem principu" (za razliko ali kot nasprotje "moškega principa"²), se ugotavlja "ženska bitnost" – ne glede na to, ali se pri tem izhaja iz komplementarnosti/smislne dopolnitve ali hierarhije (v eno ali v drugo smer!).

Kakšno funkcijo imajo taki miselni modeli, kakšen spoznavno/političen interes je v igri? Poskusila bom na kratko odgovoriti.

Škandaliziranje nesvobode in nasilja akcentuira perspektivo žrtve, strukturo (ali dimenzijo) prevlade in podrejenosti. (Kako težavni so odnosi "gospodovanje-hlapčevanje", vemo najpozneje od Hegla.) Tu se etablira status ženske kot žrtve. Če pa po drugi strani ženske iščejo vzore za lastno življenje, če kopljejo za lastnimi koreninami, se pojavijo – kot akterke na odru zgodovine. Impulzom heroizacije, idealizacije se je komaj moč izogniti, vsekakor pa se impulzi v realnosti npr. feminističnega raziskovanja zgodovine soočajo (ali: so postavljeni v odnos) z vedno bolj diferenciranimi vidiki in vpogledi/spoznanji.

V želji in prizadevanju, da bi spremenile lastno konkretno vsakodnevno prakso ("zdaj, takoj"), se ženske doživljajo kot oblikovalke in oblikovanke v napetostnem polju strukturnih razmerij in osebne "predelave" oz. ob-delave le-teh. Začutijo meje lastnih možnosti, poskušajo pa jih tudi razširiti. Bodisi s povsem praktičnim poseganjem v prostore, ki doslej niso bili dostopni (zahteva za udeležbo, participacijo), bodisi z raziskovanjem in izkoriščanjem lastnih potencialov, lastnih resursov.

Kako lahko opišemo dejanja in ravnanja v kontekstu ženskega gibanja ob takem ozadju?

Prakse ženskega gibanja se ločijo npr. po tem, kako globoko se dogajajo v prostorih (oz. javnosti), ki so predvideni za "politiko" ali "kulturo" in ki so že na razpolago, in v kolikšni meri odkrivajo "nove prostore" oz. jih šele producirajo. Če se ženske podajo na "odre moških" in zahtevajo zase "enako pravico", potem je to – samo zase – na neki način že revolucionaren akt³, ki pa je pogosto povezan s ("prostovoljno") podreditvijo vladajočim merilom. Če pa se – po drugi strategiji – spremeni "privatno v politično" (v skladu s polarizacijo spolov, ki jo hkrati napadalno obrača), potem je v tem nekaj silno subverzivnega, pa tudi še morebitna past: kajti če do zdaj "v senci ležeče" ("senčno delo" žensk) enostavno bolj ovrednotimo in ga postavimo za novo/staro izhodišče lastne spoznavne prakse, *ne* da bi se resno povprašali o ozadju dozdnjnjih razmer (npr. o razmerju med subjektivnostjo in objek-

tivnostjo, med posebnim in splošnim) in s tem povezanih hierarhij, potem se kar prelahko zgodi – tako rekoč kot protiudarec – da se ženskam vedno znova odmerja podrejeno mesto v hierarhiji spolov.

V katerih javnostih se ženske gibajo (v katere jim uspe proreti in jih že s tem morda vendarle spremeniti) in katere *nove* javnosti producirajo – zase in za druge – to se mi zdi odločilen vidik feministične politike.

V kolikšni meri sta pojma javnost in zasebnost *sploh* vprašljiva zaradi doslej prevladujočega pomena, ki sta jima ga določala žensko gibanje in “ženske v gibanju” (kot ustvarjalke), lahko tukaj le nakažem.

AKTUALNA POKRAJINA FEMINISTIČNEGA OBLIKOVANJA TEORIJE

Zadrževališča feministk so se delno spremenila. Kar eksplozivno se je na univerzah razvijalo iskanje, raziskovanje, brskanje, razmišljanje⁴, prav tako delo v feminističnih projektih. Kraji feminističnih debat so postali: študentski krožki, seminarji (medtem imamo feministične učiteljice na univerzi, čeprav pogosto v nezavarovanih položajih), feministična interdisciplinarna predavanja, decentralizirana združenja – znak vedno pomembnejše decentralizirane javnosti, specializirane javnosti⁵, kar je morda vprašljivo.

Marsikdo pravi temu: premišljen umik iz politike. Jaz pa pravim: spreminjanje oblik gibanja, katerih oceno lahko delno prepustim tudi zgodovini prihodnosti.

Danes krožijo feministično-teoretične oz. -filozofske diskusije o

- vprašanju ženske kot subjekta, vprašanju zgodovinskih in aktualnih oblik ženske subjektivnosti; to je tudi vprašanje ženske sposobnosti ukrepanja in njihovih konkretnih dejanj v zgodovini;
- vprašanju razmerja med razliko in enakostjo spolov in znotraj istega spola⁶; to je tudi vprašanje najrazličnejših konstelacij odnosov vladanja in moči⁷ v narodnem in mednarodnem pogledu;
- kritičnem preučevanju in analizi teoretičnih konceptov (in njihovega izžarevanja v praksi!) individuuma, zgodovine, družbe in znanja oz. spoznanja; to je vprašanje feministične kritike znanosti in razuma, razmerja med naravo in kulturo, vprašanje obvladovanja narave in kritike tehnike;
- vprašanju konceptov moči in vladanja, glede na možne “druge” koncepte politike in strategij družbenega spre-

⁴ *Ki se kaže v številnih znanstvenih objavah. Pri tem pa ogromno dela in diskusij še vedno ni dokumentiranih!*

⁵ *Kongresi, srečanja, številne okoliščine, v katerih je problematizirana hierarhija spolov in v katerih to tudi pušča sledove. Regionalni “Dnevi” ali “Tedni” vsepovsod, ženski projekti nove vrste: o finančni strukturi pomoči dekletom, o položaju žensk na vasi, gibanje arhivov – če omenim le nekaj primerov.*

⁶ *Prim. tu npr. dokumentacijo istoimenskega mednarodnega kongresa “Razlika in enakost. Človekove pravice (ni)so brez spola” (1990), pa tudi Prispevki na mednarodnem feminističnem knjižnem sejmu v Amsterdamu junija 1992.*

⁷ *Glej npr. “Monographic Section – Gender, race and class”, izdajateljice Sheila Allen, Floya Anthias in Nira Yuval-Davis, Rim 1991 (2. zvezek “Revue Internationale De Sociologie/International Revue of Sociology”); Iris Marion Young, “Justice and the Politics of Difference”, Princeton 1990.*

⁸ *Spričo zgodovinskega ženskega raziskovanja pa tudi s spoznanji kritiškega feminističnega družboslovja postaja viden ženski "več": Ženske so in živijo še nekoliko onstran podob, kakršne imajo druge o njih (in one same o sebi!).*

minjanja; to je tudi diskusija o morali/etiki, diskusija o pravičnosti, vprašanje ustrezne teorije demokracije, države in civilne družbe;

- in nenazadnje: *vprašanju pomena jezika, estetike in simbolike* v tej zvezi.

V delih o vseh teh kompleksnih vprašanjih je najti spoznavnoteoretične oz. znanstvenoteoretične usmeritve vseh vrst. Izhodišča in način spraševanja se razlikujejo po regionalni sprepletenosti, po znanstveni tradiciji in diskusijah/življenjskih razmerah "na samem mestu". Da pa s tem ne moremo izhajati iz kontingence v smislu poljubnega pluralizma, kažejo silovite kontroverze o ustreznosti določenih filozofskih oz. teoretičnih konceptov (še zlasti med poststrukturalizmom in marksizmom).

Če povzamemo – in se še enkrat vrnemo na očitek fundamentalizmu – je moč reči, da so še posebej tiste misleče ženske, ki sta jih navdihovala oz. nanje vplivala tako imenovani poststrukturalizem ali tradicija (ideološko) kritiške teorije, pokazale oblike očitne in subtilne ontologizacije spolnih identitet, razmerja med spoloma – znotraj in izven feminizma.

Takšna premišljanja imajo različne korenine – v duhovni zgodovini in v življenjskih zgodbah. Naj omenim le dvoje:

- tradicija kritike razsvetljenstva in kritike filozofije subjekta (v romantiki, pri Nietzscheju ali Heideggerju, v kontekstu marksizma in psihoanalize),
- konkretna izkušnja, da se lastne življenjske resničnosti in življenjske zamisli nikoli ne zlijejo z definiranimi "bitnostmi"; na eni strani trpljenje in kljubovanje in upornost, na drugi reduciranje s klišeji!⁸

RAZGLED OB KONCU

Ali obstaja solidarnost žensk onstran trpljenja?

Ali lahko razvijamo to solidarnost tudi po moči in spričo razlik med ženskami?

Nemška študentka Ursula Engel je ob koncu osemdesetih let svojo diplomsko nalogo o "Diskurzih v ženskem gibanju" zaključila s temi besedami:

"Tretja pot feminizma in ženskega gibanja onstran dualizmov in harmonizacije pričakuje veliko od žensk, morda celo preveč, in končno je še vedno odprto, ali je sploh možna. Eno pa je jasno: ta pot pelje na neznano področje, ki še ni vrisano na zemljevidih in ki ni opremljeno s kažipotmi. Nekaj orientacijskih točk je vse, kar lahko vzamemo na pot, pa

voljo in moč, da si postavljamo mnoga vprašanja in iščemo nanje odgovore, ki jih morda ni.”

Nočem dati “odgovora”, rada pa bi formulirala nekaj zaključnih misli, ki so morda zanimive v kontekstu družboslovnega in socialno/političnega raziskovanja/dela.

V številnih raziskovanjih so si raziskovalci v zadnjih letih prizadevali narisati podobo življenjske realnosti žensk, in to diferencirano in opazovano s številnih vidikov. Med drugim se je jasno pokazalo:

- še vedno je ta življenjska realnost določana s pričakovanji, ki so ženskam vsiljena, da se namreč čutijo odgovorne za področje reprodukcijskega dela (delo v družini, socialno delo, častne funkcije);
- temelj družbene organizacije dela je še vedno delitev dela po spolih, ki se npr. kaže v fenomenu spolno specifičnega trga dela;
- v najrazličnejših variacijah se od žensk pričakuje, da združujejo delo doma z delom v službi – kdajpakdaj celo v sodelovanju z moškimi. (Mimogrede, te vrste vsakodnevne organizacije, obvladovanja življenja med tako imenovano zasebnostjo in javnimi polji delovanja ženske ne doživljajo le kot hudo preizkušnjo ali kot dvojno obremenitev, temveč tudi kot priložnost za izkušanje več svetov);
- telesno in/ali psihično nasilje moških nad ženskami in dekletom je neverjetno poraslo (nasilje v zakonu, spolne zlorabe).

Očitno postaja, da je družbeno izoblikovanje razlik med spoloma kot hierarhije – in s tem razmerje moči pripeljalo do diferentnih, različnih in razločljivih življenjskih razmer žensk in moških. (Tu seveda ne smemo zanemariti različnosti življenjskih razmer med ženskami samimi in moškimi samimi – ta je pa določena s pripadnostjo določenim generacijam, družbenim skupinam, razredom, regijam. Da mednarodne perspektive niti ne omenjam.)

Uvrščanje žensk na reprodukcijsko področje – če jim je ta umestitev realno všeč ali ne – določa njihovo življenje kot spolno bitje, zaradi tega resničnost “drugače” izkušajo. Izkušanje razlike med spoloma ima torej posledice za zaznavanje sveta, za pripisovanje pomembnosti, za samokoncepte moških in žensk, za življenjske osnutke in strategije obvladovanja življenja.

Diferentno delovanje, ki je pogojeno z delitvijo dela po spolih, vpliva končno tudi na mišljenje in jezik.

To pomeni: Socialna in psihična realnost, ki jo razceplja spolna ločnica, se vedno znova producira. To pa do danes

pomeni: spolno hierarhična realnost. Dilema (pod pogojem, da si za cilj postavimo odpravo spolne hierarhije).

Dilema, ali naj torej razvijamo emancipacijske koncepte ali naj žensk – in moških! – v razvoju vseh želenih človeških možnosti več ne ovirajo – definicije tistega, kar morajo – kot ženske in moški – biti.

Nemška pedagoginja Annedore Prengel je poskušala razviti demokratičen pojem diference, koncept egalitarne diference, ki ga skicira takole:

- demokratični postulat enakosti je treba nanovo in radikalno vnovčiti, tako da bo vidna heterogenost življenjskih stilov in da se bojo različne oblike eksistence obravnavale enakovredno;
- s tem pa ne smemo utemeljiti poljubnosti in vrednostne nevtralnosti (pravičnost obvezuje!);
- morali bi skleniti družbeno pogodbo med spoloma v novem smislu, ki bi odpravil hierarhično razmerje med spoloma;
- vrednostna ocena “ženskih”/”moških” kompetenc naj bo mogoča, ne da bi idealizirali eno ali drugo;
- kulturne, zgodovinske razlike med moškimi in ženskami ne gre razumeti statično, temveč dinamično; moški in ženske imajo pravico do enakosti in razlikovanja;
- načeloma moramo izhajati iz dialektike enakosti in razlik, ki se ne da odpraviti, se pa dinamično oblikuje.

Njena misel se mi je zdela kar preveč gladka; imela sem občutek, kot da bi vso trmoglavost enostavno polikala; v razumljivem hrepenenju, da bi se razhajajoče se, protislovno stopilo v idealnem.

Morda pa se da to misel brati tudi še drugače:

“egalitarno razliko” kot stalen izziv, kot neomajno spodbu-
do, da se moramo protislovij lotevati produktivno...

Če znamo dopuščati izkušnje ambivalence, negotovosti, ne samo iskati zaprte miselne sisteme in dokončne rešitve, potem se mi to zdi dober začetek.

Prevedel Darko Čuden

Susanne Maurer, roj. 1958, predava in raziskuje na Univerzi v Tübingenu na oddelku za socialno pedagogiko. Poleg tega dela v avtonomnem ženskem projektu o raziskovanju in ohranjanju zgodovine žensk v deželi Baden-Württemberg in piše disertacijo “Feministična spoznavna politika med kritiko, normo in utopijo”.